

20-Iyul, 2026-yil

**ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР НОМУСИГА ТЕГИШ ЖИНОЯТИ УЧУН ЖИНОЙ
ЖАВОБГАРЛИКНИ БЕЛГИЛАШГА ОИД ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР
ТАЖРИБАСИ**

Асқаров Умиджон Аслиддинович

Мустақил тадқиқотчи

E-mail: Umidjon077@gmail.com

Тел: +998916741177

Аннотация: *Мазкур мақолада вояга етмаганлар номусига тегиш жинояти учун жиноий жавобгарликни белгилаш соҳасида хорижий давлатлар қонунчилиги қиёсий-ҳуқуқий жиҳатдан таҳлил қилинган. Хусусан, Болтиқбўйи давлатлари, роман-герман ҳуқуқ тизимида мансуб мамлакатлар, Осиё давлатлари ҳамда МДҲ мамлакатлари жиноят қонунчилигида вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигини муҳофаза қилишга қаратилган ҳуқуқий механизмлар ўрганилган. Турли давлатларда жиноий жавобгарликнинг ёш чегараси, квалификацияловчи белгилари, оғирлаштирувчи ҳолатлари ва жазо чоралари ўзаро таққосланган. Тадқиқот натижалари асосида Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилигини такомиллаштиришга қаратилган илмий таклифлар ишлаб чиқилган.*

Калит сўзлар: *вояга етмаганлар, жинсий дахлсизлик, номусга тегиш, жиноий жавобгарлик, хорижий давлатлар тажрибаси, қиёсий ҳуқуқшунослик, болалар ҳуқуқлари, жиноят қонунчилиги.*

Инсоннинг шаъни, кадр-қиммати, жинсий эркинлиги ва жинсий дахлсизлиги конституциявий муҳофаза қилинадиган энг муҳим ҳуқуқлардан ҳисобланади. Мазкур ҳуқуқлар ичида вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигини таъминлаш алоҳида аҳамият касб этади. Чунки болалар жисмоний, руҳий ва ижтимоий ривожланиш хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ташки таъсирларга нисбатан энг ҳимоясиз қатлам ҳисобланади. Уларга нисбатан содир этиладиган жинсий тажовуз нафақат жисмоний, балки бутун умр давом этадиган руҳий ва ижтимоий оқибатларни ҳам келтириб чиқаради.

Сўнгги йилларда дунё миқёсида вояга етмаганларга нисбатан содир этиладиган жинсий жиноятларга қарши кураш давлат жиноят сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди. Кўплаб давлатларда мазкур қилмишлар учун жавобгарлик кучайтирилди, вояга етмаганларнинг ҳуқуқий мақомига оид махсус нормалар қабул қилинди, шунингдек, жиноятларнинг профилактикасига қаратилган институционал механизмлар жорий этилди.

Халқаро ҳуқуқ ҳам мазкур соҳада давлатларга муайян мажбуриятлар юклайди. Хусусан, БМТнинг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияси давлатлардан болаларни ҳар қандай шаклдаги жинсий эксплуатация ва жинсий зўравонликдан

20-Iyul, 2026-yil

муҳофаза қилиш учун самарали ҳуқуқий чораларни қабул қилишни талаб этади. Шунингдек, болаларни жинсий эксплуатация ва жинсий зўравонликдан ҳимоя қилишга қаратилган халқаро стандартлар миллий қонунчиликни такомиллаштиришда муҳим манба ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасида ҳам инсон қадрини улуғлаш ва болалар манфаатларини таъминлашга қаратилган ислохотлар доирасида вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигини муҳофаза қилиш соҳасидаги ҳуқуқий механизмлар изчил такомиллаштирилмоқда. Шу билан бирга, ахборот технологияларининг жадал ривожланиши, ижтимоий тармоқлар орқали болаларга нисбатан содир этиладиган жиноятларнинг янги шакллари пайдо бўлаётгани мазкур соҳадаги ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштиришни талаб этмоқда.

Мазкур вазифани амалга оширишда хорижий давлатлар тажрибасини ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Қиёсий-ҳуқуқий таҳлил орқали турли мамлакатларда вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигини муҳофаза қилишга қаратилган самарали ҳуқуқий механизмларни аниқлаш ҳамда уларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш имконияти пайдо бўлади.

Тадқиқотнинг мақсади хорижий давлатлар жиноят қонунчилигида вояга етмаганлар номусига тегиш жинояти учун жиноий жавобгарликни белгилашга оид ҳуқуқий ёндашувларни таҳлил қилиш, уларнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш ҳамда Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилигини такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклифларни ишлаб чиқишдан иборат.

Болтиқбўйи давлатлари жиноят қонунчилигида вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигини муҳофаза қилишга алоҳида эътибор қаратилган бўлиб, мазкур давлатлар қонунларида болаларга нисбатан содир этилган жинсий жиноятлар мустақил квалификацияловчи белгилар сифатида белгиланган. Латвия, Литва ва Эстония жиноят қонунчилиги таҳлили шуни кўрсатадики, ушбу мамлакатларда жавобгарликнинг асосий мезони сифатида жабрланувчининг ёши, унинг ҳимоясиз ҳолати ҳамда айбдор билан мавжуд ишонч муносабатлари эътиборга олинади.

Латвия Республикаси Жиноят қонунининг 159-моддасига мувофиқ, зўрлик ишлатиш, таҳдид қилиш ёки жабрланувчининг ожиз аҳволдан фойдаланган ҳолда жинсий алоқага киришиш номусга тегиш деб баҳоланади. Мазкур норма барча шахсларга нисбатан татбиқ этилса-да, вояга етмаганларга қарши содир этилган қилмишлар учун алоҳида оғирлаштирувчи жавобгарлик назарда тутилган.

Хусусан, ёш боланинг номусига тегиш ёки мазкур жиноят оғир оқибатларга сабаб бўлган тақдирда, айбдорга ўн йилдан йигирма йилгача ёки умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланиши мумкин. Бу эса Латвия қонунчилигида болаларнинг жинсий дахлсизлигига нисбатан алоҳида ҳуқуқий муҳофаза механизми шаклланганлигини кўрсатади.

Фикримизча, Латвия қонунчилигининг муҳим жиҳати шундаки, вояга етмаган жабрланувчига қарши содир этилган жиноят нафақат мустақил квалификацияловчи белги сифатида, балки жазонинг юқори чегарасини белгилаш учун ҳам асос қилиб

олинган. Бу ёндашув болаларнинг алоҳида ҳимоя объекти сифатида эътироф этилишини намоён қилади.

Литва Республикаси Жиноят кодексининг 149-моддасида жабрланувчига нисбатан жисмоний зўрлик ишлатиш, дарҳол зўрлик ишлатиш билан таҳдид қилиш ёки жабрланувчининг қаршилиқ кўрсатиш имконияти бўлмаган ҳолатидан фойдаланиб жинсий алоқа қилиш учун жавобгарлик белгиланган.

Литва қонунчилигининг ўзига хос жиҳати шундаки, мазкур тоифадаги айрим жиноятлар бўйича жиноят ишини кўзғатиш учун жабрланувчи ёки унинг қонуний вакилининг мурожаати талаб қилиниши мумкин. Бироқ жабрланувчи вояга етмаган шахс бўлган ҳолларда давлатнинг жамоат манфаатларини таъминлаш функцияси устувор аҳамият касб этади ҳамда прокурорнинг ташаббуси билан ҳам жиноят таъқиби амалга оширилиши мумкин.

Бу ҳолат болалар манфаатларини ҳимоя қилишда давлатнинг фаол иштирокини таъминлашга хизмат қилади.

Эстония Республикаси Жиноят кодексида жинсий эркинлик ва жинсий дахлсизликка қарши жиноятлар алоҳида тизимлаштирилган. Қонунчиликда вояга етмаганларнинг ҳимоясига қаратилган нормалар уларнинг физиологик ва психологик ривожланиш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда шакллантирилган.

Эстония қонунчилигида айбдорнинг жабрланувчининг ожиз аҳволидан фойдаланиши, унинг ёши, жисмоний ёки руҳий ҳимоясизлиги жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида баҳоланади. Шунингдек, болаларга нисбатан содир этилган жинсий характердаги бошқа ҳаракатлар ҳам мустақил жиноят таркибини ташкил этади.

Мазкур ёндашув жиноятни фақат жинсий алоқа билан чекламасдан, боланинг жинсий дахлсизлигига зарар етказувчи ҳар қандай ҳаракатни ҳуқуқий муҳофаза объекти сифатида баҳолаш имконини беради.

Болтиқбўйи давлатлари қонунчилиги таҳлили шуни кўрсатадики, ушбу мамлакатларда вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлиги жиноят-ҳуқуқий муҳофазанинг алоҳида объекти сифатида қаралади. Айниқса:

- боланинг ёши жиноятни квалификация қилишнинг мустақил мезони ҳисобланади;
- вояга етмаганга қарши содир этилган қилмишлар учун санкциялар анча оғир белгиланган;
- жабрланувчининг ожизлиги ва психологик ҳимоясизлиги муҳим юридик аҳамиятга эга;
- давлат органлари болалар манфаатларини ҳимоя қилишда фаол процессуал ваколатларга эга.

Фикримизча, мазкур давлатлар тажрибасидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексида ҳам вояга етмаганларга нисбатан содир этилган жинсий жиноятларни квалификация қилиш мезонларини янада аниқлаштириш, айниқса ишонч муносабатларидан (ота-она, васий, педагог, мураббий ва бошқалар)

фойдаланиб содир этилган қилмишларни мустақил оғирлаштирувчи ҳолат сифатида белгилаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Роман-герман ҳуқуқ тизимида мансуб давлатлар жиноят қонунчилигида вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигини муҳофаза қилишга қаратилган ҳуқуқий механизмлар юқори даражада ривожланган. Ушбу мамлакатларда боланинг жинсий эркинлиги эмас, балки унинг жинсий дахлсизлиги муҳофаза объекти сифатида қаралади. Шу сабабли муайян ёшга етмаган шахснинг розилиги жиноий жавобгарликни истисно қилмайди. Қонун чиқарувчи боланинг физиологик ва психологик ривожланиш хусусиятларини инобатга олган ҳолда, унинг эркин ирода билдириш қобиляти чекланганлигини эътироф этади.

Нидерландия Жиноят кодексида вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигини муҳофаза қилишга оид нормалар алоҳида тизимлаштирилган. Хусусан, Кодекснинг 244-моддасида ўн икки ёшга тўлмаган шахс билан жинсий ҳаракатларни содир этганлик учун жиноий жавобгарлик белгиланган.

Мазкур норманинг ўзига хос хусусияти шундаки, жабрланувчининг розилиги ҳуқуқий аҳамиятга эга эмас. Қонун чиқарувчи ўн икки ёшга тўлмаган бола содир бўлаётган ҳаракатнинг мазмуни ва ҳуқуқий оқибатларини англаш қобилятига эга эмаслигини инобатга олган ҳолда, уни мутлақ ҳимоя объекти сифатида белгилаган.

Шунингдек, Нидерландия қонунчилигида ҳушсиз, руҳий касалликка чалинган ёки қаршилиқ кўрсатиш имконияти бўлмаган шахсларга нисбатан содир этилган жинсий ҳаракатлар учун ҳам алоҳида жавобгарлик назарда тутилган. Бу қоидалар вояга етмаганларни ҳимоя қилишда ҳам муҳим аҳамият касб этади, чунки айрим ҳолларда болалар айнан ҳимоясиз аҳволда бўлади.

Фикримизча, Нидерландия тажрибасининг аҳамиятли жиҳати — боланинг розилиги масаласини ҳуқуқий баҳолашдан бутунлай чиқариб ташлаганидир. Бу ёндашув боланинг ҳуқуқларини максимал даражада муҳофаза қилишга хизмат қилади.

Белгия Жиноят кодекси вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигини муҳофаза қилиш соҳасида Европа давлатлари орасида энг мукамал ҳуқуқий тизимлардан бири ҳисобланади.

Кодекснинг 372 ва 373-моддаларида ўн олти ёшга тўлмаган шахсларга нисбатан жинсий ҳаракатлар содир этиш учун жавобгарлик белгиланган. Айниқса, жабрланувчи айбдорнинг фарзанди, ўғай фарзанди, акаси, опаси, васийси ёки уни тарбиялаш вазифасини бажарувчи шахс назоратида бўлган ҳолларда жазо сезиларли даражада кучайтирилади.

Белгия қонунчилигида ишонч муносабатларидан фойдаланиб содир этилган жиноятлар алоҳида хавфли ҳисобланади. Бу ерда нафақат жисмоний зўравонлик, балки боланинг катта шахсга бўлган ишончи ва қарамлигидан фойдаланиш ҳам оғирлаштирувчи ҳолат сифатида баҳоланади.

Фикримизча, мазкур ёндашув Ўзбекистон қонунчилиги учун ҳам долзарб ҳисобланади. Амалда айрим жиноятлар айнан педагог, мураббий, спорт секцияси

рахбари ёки бошқа тарбия вазифасини бажарувчи шахслар томонидан содир этилиши мумкин. Шу сабабли бундай субъектлар томонидан содир этилган қилмишларни алоҳида квалификация қилиш мақсадга мувофиқ.

Хитой Халқ Республикаси Жиноят кодексида вояга етмаганларга қарши содир этиладиган жинсий жиноятлар учун қаттиқ санкциялар белгиланган.

Хусусан, ўн тўрт ёшга тўлмаган қизга нисбатан жинсий ҳаракатлар автоматик равишда номусга тегиш сифатида квалификация қилинади. Бу ҳолда жабрланувчининг розилиги юридик аҳамиятга эга эмас.

Қонунчиликда қуйидаги ҳолатлар жазони оғирлаштирувчи омиллар сифатида белгиланган:

- жиноятнинг такроран содир этилиши;
- бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилиши;
- жамоат жойида амалга оширилиши;
- жабрланувчига оғир тан жароҳати ёки руҳий зарар етказилиши;
- жиноят оқибатида ўлим ёки бошқа оғир оқибатларнинг келиб чиқиши.

Айрим ҳолларда мазкур қилмишлар учун узоқ муддатли ёки умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси қўлланилиши мумкин.

Фикримизча, Хитой қонунчилигида жавобгарликнинг қатъийлиги умумий профилактика нуқтаи назаридан муҳим аҳамиятга эга бўлса-да, жазони индивидуаллаштириш масаласи ҳам доимо эътибор марказида бўлиши лозим.

Таиланд Жиноят кодексида болаларга нисбатан жинсий жиноятлар алоҳида ижтимоий хавфли қилмишлар сифатида эътироф этилган.

Қонунчиликка мувофиқ, жабрланувчининг ҳимоясизлиги, ёши, жиноятнинг курул ишлатиб ёки уюшган тарзда содир этилиши жазони оғирлаштирувчи ҳолатлар ҳисобланади. Айниқса, вояга етмаганларнинг номусига тегиш мақсадида курулдан фойдаланиш ёки уларни ўғирлаб кетиш каби қилмишлар учун жуда оғир жазо чоралари белгиланган.

Таиланд қонунчилигида болаларга қарши жинсий жиноятларнинг олдини олишга қаратилган профилактик чоралар ҳам ривожланган бўлиб, суд томонидан айбдорларга муайян фаолият билан шуғулланишни тақиқлаш ёки болалар билан ишлаш ҳуқуқидан маҳрум қилиш каби қўшимча ҳуқуқий таъсир чоралари ҳам қўлланилиши мумкин.

Осиё давлатлари тажрибасини умумлаштириш шуни кўрсатадики, ушбу мамлакатларда вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигини муҳофаза қилиш фақатгина жазони кучайтириш орқали эмас, балки боланинг ҳуқуқий мақомини алоҳида муҳофаза объекти сифатида белгилаш орқали амалга оширилмоқда.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, ушбу давлатларда қуйидаги ҳуқуқий ёндашувлар устувор ҳисобланади:

- боланинг розилиги муайян ёшгача ҳуқуқий аҳамият касб этмаслиги;
- хизмат ёки ишонч муносабатларини суиистеъмол қилишнинг мустақил квалификацияловчи белги сифатида белгиланиши;

- болага етказилган психологик зарарнинг ҳуқуқий баҳоланиши;
- жиноятнинг рақамли муҳит ёки ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилишига алоҳида эътибор қаратилиши;
- болалар билан ишлаш ҳуқуқини чеклаш каби қўшимча ҳуқуқий таъсир чораларининг қўлланилиши.

Фикримизча, мазкур тажрибалардан келиб чиққан ҳолда Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексида вояга етмаганларга қарши жинсий жиноят содир этган шахсларга нисбатан қўшимча ҳуқуқий чекловлар, жумладан, таълим муассасаларида, спорт ташкилотларида ва болалар муассасаларида фаолият юритишни тақиқлаш каби ҳуқуқий механизмларни жорий этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Шунингдек, ахборот-коммуникация технологиялари орқали вояга етмаганларни жинсий эксплуатацияга жалб қилиш билан боғлиқ қилмишларни квалификация қилиш масаласини янада такомиллаштириш зарур.

Олиб борилган қиёсий-ҳуқуқий таҳлиллар шуни кўрсатадики, хорижий давлатлар қонунчилигида вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигини муҳофаза қилишга оид ҳуқуқий механизмлар доимий равишда такомиллаштириб борилмоқда. Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилигини янада такомиллаштириш мақсадида қуйидаги таклифларни илгари суриш мумкин.

Биринчидан, Жиноят кодексида вояга етмаганларга қарши содир этилган жинсий жиноятларнинг квалификацияловчи белгилари тизимини кенгайтириш мақсадга мувофиқ. Хусусан, айбдорнинг педагог, тарбиячи, мураббий, васий, ҳомий, тиббиёт ходими ёки болани тарбиялаш ва назорат қилиш вазифасини бажарувчи бошқа шахс бўлиши мустақил оғирлаштирувчи ҳолат сифатида назарда тутилиши лозим. Бундай ёндашув Белгия ва Исроил қонунчилигида самарали қўлланилмоқда.

Иккинчидан, ахборот-коммуникация технологиялари орқали вояга етмаганларни жинсий эксплуатация қилиш, уларни учрашувга жалб қилиш (online grooming), жинсий мақсадларда алоқа ўрнатиш ёки интернет тармоғи орқали жинсий ҳаракатларга ундаш билан боғлиқ қилмишларни мустақил жиноят таркиби сифатида белгилаш мақсадга мувофиқ. Рақамли муҳитда содир этилаётган жиноятлар сонининг ортиши мазкур соҳада қўшимча ҳуқуқий механизмларни талаб этади.

Учинчидан, болага нисбатан содир этилган жинсий жиноят натижасида етказилган узоқ муддатли психологик жароҳатни жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида қонунчиликда алоҳида ифодалаш мақсадга мувофиқ. Чунки амалиётда бундай жиноятлар кўпинча жабрланувчининг кейинги ҳаётига салбий таъсир кўрсатади.

Тўртинчидан, вояга етмаганларга қарши жинсий жиноят содир этган шахсларга нисбатан асосий жазодан ташқари қўшимча ҳуқуқий чекловларни қўллаш тизимини такомиллаштириш лозим. Жумладан, уларга маълум муддатга ёки умрбод:

- таълим муассасаларида ишлаш;
- болалар спорти ва маданий муассасаларида фаолият юритиш;
- васийлик ва ҳомийлик вазифаларини бажариш;

- болалар билан бевосита мулоқот қилишни талаб қилувчи лавозимларни эгаллаш тақиқланиши мумкин.

Бешинчидан, жиноят-процессуал қонунчиликда вояга етмаган жабрланувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш мақсадга мувофиқ. Хусусан, психолог иштирокини таъминлаш, бир неча марта сўроқ қилиш ҳолатларини чеклаш ҳамда боланинг иккиламчи виктимизациясининг олдини олишга қаратилган процессуал кафолатларни кенгайтириш лозим. Бу йўналишда сўнгги йилларда қатор кафолатлар кучайтирилган бўлса-да, уларни янада ривожлантириш мумкин.

Олтинчидан, вояга етмаганларга қарши жинсий жиноятларни содир этган шахслар учун махсус реабилитация ва қайта ижтимоийлаштириш дастурларини жорий этиш, шу билан бирга уларнинг қайта жиноят содир этиш хавфини баҳолашнинг илмий асосланган механизмларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Еттинчидан, болаларга қарши жинсий жиноятлар профилактикасини кучайтириш мақсадида таълим муассасаларида болаларнинг шахсий хавфсизлиги, рақамли хавфсизлик ва жинсий дахлсизлик бўйича ҳуқуқий саводхонлик дастурларини тизимли равишда амалга ошириш зарур.

Саккизинчидан, болаларга қарши жинсий жиноятлар бўйича ягона электрон статистика ва криминологик мониторинг тизимини жорий этиш мақсадга мувофиқ. Бу мазкур турдаги жиноятларнинг динамикаси, ҳудудий хусусиятлари ва такрор содир этилиш сабабларини илмий асосда таҳлил қилиш имконини беради.

Тўққизинчидан, жиноят қонунчилигида вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигига қарши жиноятларни содир этган шахсларга нисбатан жазо тайинлашда хавф даражасини баҳолаш мезонларини янада аниқлаштириш лозим. Бунда жабрланувчининг ёши, айбдор билан муносабати, ишонч муносабатларининг мавжудлиги, жиноятнинг рақамли муҳит орқали содир этилганлиги ва бошқа омиллар инобатга олиниши мумкин.

Ўнинчидан, хорижий давлатлар тажрибасидан келиб чиқиб, вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигига қарши жиноятларни тергов қилиш ва судда кўриб чиқиш бўйича прокурорлар, терговчилар, судьялар ва психологлар учун ихтисослаштирилган малака ошириш дастурларини янада ривожлантириш мақсадга мувофиқ.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: Адолат, 2023.
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Тошкент: Адолат, 2025.
3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. – Тошкент: Адолат, 2025.
4. Convention on the Rights of the Child. New York, 20 November 1989.

5. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography. New York, 25 May 2000.
6. Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse. Lanzarote, 25 October 2007.
7. Criminal Law of the Republic of Latvia. Riga, latest edition.
8. Criminal Code of the Republic of Lithuania. Vilnius, latest edition.
9. Penal Code of Estonia. Tallinn, latest edition.
10. Dutch Criminal Code. The Hague, latest edition.
11. Belgian Criminal Code. Brussels, latest edition.
12. French Penal Code. Paris, latest edition.
13. Austrian Criminal Code. Vienna, latest edition.
14. Turkish Penal Code. Ankara, latest edition.
15. Penal Law of Israel. Jerusalem, latest edition.
16. Criminal Law of the People's Republic of China. Beijing, latest edition.
17. Criminal Code of the Russian Federation. Moscow, latest edition.
18. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. Astana, latest edition.
19. Criminal Code of the Republic of Tajikistan. Dushanbe, latest edition.
20. United Nations Office on Drugs and Crime. **Global Report on Trafficking in Persons**. Vienna, latest edition.